

Všeobecná nauka o člověku jako základ pedagogiky

DRUHÁ PŘEDNÁŠKA

Psychologie opírající se o anthroposofické poznání světa jako základ vyučování. O bezobsažných pojmech moderní psychologie. Ústřední význam představování a vůle. Obrazný charakter představy: zrcadlení dějů před narozením. Vůle jako zárodek posmrtné duchovně-duševní skutečnosti. Proměna skutečnosti z doby před narozením v představy silou antipatie; stupňování této síly ve vzpomínku a pojem. Stupňování sympatizující síly vůle ve fantazii a imaginaci. Krev a nerv: tendence nervu ke zhmotnění, tendence krve ke zduchovnění. Setkávání sympatie a antipatie v mozku, v míše a v sympatickém nervstvu. Trojčlennost člověka: část hlavová, hrudní a končetinová. Vzájemné prostupování těchto tří článků a jejich poměr ke kosmu. Rozvíjení vůle a rozvíjení představ ve výchově.

STUTTGART, 22. SRPNA 1919

Každé vyučování v budoucnu bude muset být vybudováno na skutečné psychologii, jak ji lze vyzískat z anthroposofického poznání světa. Lidé si ovšem tu i onde jasně uvědomovali, že vychovatelství musí být vůbec vybudováno na psychologii. A patrně víte, že např. *Herbartova* pedagogika, v minulosti velmi rozšířená, vybuodovala své výchovné směrnice na Herbartově psychologii. Jenomže v současné době a také v posledních stoletích narážíme na jistou skutečnost, která vlastně vůbec neumožnila vznik skutečné, použitelné psychologie. Je to tím, že ve věku duše vědomé, ve kterém teď žijeme, dosud nebylo dosaženo takového duchovního prohloubení, že by se dalo dospět ke skutečnému pochopení, k myšlenkovému uchopení lidské duše. Kdežto pojmy, které si lidé tvořili ještě ze starého vědění čtvrtého poatlantského údobí v psychologické oblasti, v oblasti nauky o duši, jsou dnes vlastně více nebo méně bezobsažné, staly se frází. Kdo dnes vezme do ruky nějakou psychologii nebo i jen knihu, která má co činit s psychologickými pojmy, shledá, že v takových výtvorech dnes už nevězí žádný skutečný obsah. Bude mít pocit, že psychologové si pouze hrají s pojmy. Kdo dnes např. vyvozuje opravdu jasný pojem o tom, co to je představa, co to je vůle? Z různých psychologií a pedagogik můžete dnes brát jednu definici za druhou o představě, o vůli: skutečnou představu o představě, skutečnou představu o vůli vám tyto definice nedají. Novější vývoj lidského poznání totiž zcela promeškal - přirozeně na základě zevní dějinné nutnosti -, aby jednotlivého člověka i duševně nějak spojoval s celým vesmírem. Lidé nemohli pochopit, jak duševno člověka souvisí s celým kosmem. Ale teprve tehdy, když budeme mít na zřeteli souvislost jednotlivého člověka s celým vesmírem, získáme ideu o bytosti člověka jako takové.

Podívejme se na to, čemu se obvykle říká představa. Vždyť u dětí musíme vyvíjet představování, cítění a chtění. Musíme tedy především sami získat jasný pojem o tom, co je to představa. Kdo se zadívá skutečně nezaujatě na to, co v člověku žije jako představa, tomu snad bude ihned nápadný obrazný ráz představy: představa má ráz obrazu. Kdo hledá v představě něco jsoucího, skutečnou existenci, oddává se veliké iluzi. Čím by však také měla být pro nás představa, kdyby byla něčím jsoucím? Nepochybně máme v sobě i prvky jsočnosti. Vezměte jen naše tělesné prvky jsočnosti: např. oči, které jsou něčím jsoucím, nos, jenž je něčím jsoucím, nebo žaludek, který je také něčím jsoucím. Snadno si uvědomíte, že v těchto prvcích jsočnosti sice žijete, nemůžete si jimi však nic představovat. Svou vlastní bytostí se vléváte do těchto prvků; identifikujete se s prvky jsočnosti. Právě proto máme možnost představami něco uchopit, že mají obrazný charakter, že se s námi neslévají do té míry, abychom byli v nich. Vlastně samy neexistují, jsou pouhými obrazy. Právě na úsvitu posledního

vývojového údobí lidstva, v posledních stoletích, došlo k velikému omylu, že se bytí identifikovalo s myšlením jako takovým. „Cogito, ergo sum“ („myslím, tedy jsem“) je největší omyl, který byl postaven do čela novějšího světového názoru; neboť v celém rozsahu onoho „cogito“ nespočívá žádné „sum“, nýbrž „non sum“ („nejsem“). To znamená: Kam až sahá moje poznání, nejsem já, nýbrž je pouze obraz. Zaměříte-li se na obrazný ráz představování, musíte jej chápat především kvalitativně. Musíte hledět na pohyblivost představování, musíte si utvořit jaksi ne zcela výstižný pojem činnosti, což by už zase připomínalo jsoucnost. Musíme si však představit, že i v myšlenkové činnosti máme pouze činnost obraznou. Tedy všechno, co je vůbec pohybem v představování, je pohyb obrazů. Avšak obrazy musí být obrazy něčeho, nemohou být obrazy jen tak, samy o sobě. Zamyslíte-li se snad srovnáním se zrcadlovými obrazy, můžete si říci: Ze zrcadla se sice vynořují zrcadlové obrazy, avšak všechno to, co je obsaženo v zrcadlových obrazech, není za zrcadlem, nýbrž je to zcela nezávisle na něm kdesi jinde a zrcadlu je lhostejné, co se v něm zrcadlí; může to být všechno možné.

Víme-li v tomto smyslu přesně o představové činnosti, že je obrazná, půjde o to, abychom se zeptali: Čeho obrazem je představování? O tom nám ovšem nepodá informaci žádná věda; o tom nám může něco povědět pouze věda orientovaná anthroposoficky. Představování je obrazem všech nesčetných zážitků prožitých před zrozením, popřípadě před početím. Představování nikdy skutečně nepochopíte, dokud si neujasníte, že jste prožívali život už před zrozením, před početím. A tak jako obyčejné zrcadlové obrazy vznikají prostorově jako zrcadlové obrazy, tak se zrcadlí váš život mezi smrtí a novým zrozením v nynějším životě; a tímto zrcadlením je vaše představování. Musíte si tedy přímo představit - naznačíme-li to obrazně -, jak váš život probíhá mezi oběma vodorovnými čarami, ohraničený vpravo a vlevo zrozením a smrtí.

Dále si musíte představit, že ze strany před zrozením do vás ustavičně proniká představování a je odráženo, zrcadleno lidskou bytostí. A jakmile činnost, kterou jste vykonávali před zrozením, popřípadě před početím, v duchovém světě, je zrcadlena, odrážena nazpět vaší tělesností, zakoušíte představování. Pro skutečně poznávajícího člověka je už samo představování důkazem života před zrozením, protože je obrazem tohoto života před zrozením.

Toto jsem chtěl před vás postavit nejprve jako ideu (k vlastnímu vysvětlení těch věcí se ještě vrátíme), abych vás upozornil na to, že je třeba se vymanit z pouhého vysvětlování slov, s nímž se setkáváte v příručkách psychologie a pedagogiky, a dospět ke skutečnému myšlenkovému uchopení toho, co to je představující činnost. Dospět k ujasnění, že v představování máme zrcadlení činnosti, kterou duše vykonávala před zrozením nebo početím v ryze duchovém světě. Všechny ostatní definice představování nejsou k ničemu, protože neobsahují skutečnou ideu o tom, čím je naše představování. Teď se zeptáme stejným způsobem na vůli. Pro obyčejné vědomí je vůle vlastně něčím mimořádně záhadným; je to pro psychology neřešitelný problém prostě proto, že psycholog se setkává s vůlí jako s něčím velmi reálným, co ale přitom v podstatě přece nemá žádný uchopitelný obsah. Neboť budete-li zjišťovat u psychologů, jaký obsah přisuzují vůli, pak vždycky shledáte, že takový obsah pochází z představování. Sama o sobě, tak aspoň se zdá, nemá žádný postižitelný obsah. Pro vůli také není definice; tyto definice jsou u vůle o to obtížnější právě proto, že vůle nemá žádný uchopitelný obsah. Co je tedy vlastně vůle? Vůle není nic jiného než zárodek toho v nás, co v nás po smrti bude duchově-duševní realitou. Když si tedy představíte, co z nás bude po smrti duchově-duševní realitou, a představíte-li si to v nás ve formě zárodku, pak dostanete - vůli.

Představme si tedy: Na jedné straně představa, kterou bychom měli chápat jako obraz života před zrozením; na druhé straně vůle, kterou bychom měli chápat jako zárodek pozdějšího života. Dobře si, prosím, všimněte rozdílu mezi zárodkem a obrazem. Neboť zárodek je něco více než reálného. Zárodek se stane teprve později něčím reálným, chová tedy ono pozdější reálné v sobě jako vlohu, takže vůle je skutečně něco velmi duchovního. *Schopenhauer* to tušil. Avšak přirozeně nemohl proniknout až k poznání, že vůle je zárodkem duchově-duševní podstaty, která se po smrti vyvíjí v duchovém světě. Teď jsme duševní život jistým způsobem rozdělili na dvě oblasti, tj. na obrazné představování a na

zárodečnou vůli. Mezi obrazem a zárodkem existuje hranice. Touto hranicí je sám duševní život fyzického člověka, jenž odráží zpět, co bylo před zrozením, čímž produkuje obrazy našeho představování, a jenž nedává vůli možnost, aby se mohla vyžít, a tím ji neustále zachovává jako zárodek, nenechává ji být něčím více než zárodkem. Musíme se zeptat: Pomocí jakých sil se to vlastně děje?

Musí nám být jasné, že v člověku musí být jisté síly, které způsobují, že se odráží nazpět realita života před zrozením a zachovává se zárodečnost posmrtné reality. A zde přicházíme k nejdůležitějším psychologickým pojmům, které zrcadlí to, co je vylíčeno v knize „Theosofie“, tj. jsou zrcadlením antipatie a sympatie. Všichni jsme - a nyní navazujeme na to, co bylo řečeno v první přednášce -, protože již nemůžeme zůstat v duchovém světě, zasazování dolů do fyzického světa. Tímto přemístěním dochází k tomu, že proti všemu, co je duchové, vyvíjíme antipatii, takže duchovou realitu života před zrozením zrcadlíme nazpět antipatií, kterou si neuvědomujeme. Neseme v sobě sílu antipatie a touto antipatií proměňujeme prvek svého vlastního života před zrozením v pouhý obraz představy. A s tím, co jako realita vůle bude po smrti vyzářovat do našeho dalšího bytí, se spojujeme v sympatii. Toto obojí, sympatii a antipatii, si bezprostředně neuvědomujeme, avšak žijí v nás nevědomě a znamenají naše cítění, jež se neustále skládá z rytmu, rytmické hry mezi sympatií a antipatií.

Vyvíjíme v sobě svět citů, jenž je nepřetržitou rytmickou hrou - systola, diastola - mezi sympatií a antipatií. Tato rytmická hraje stále v nás. Antipatie, která směřuje na jednu stranu, proměňuje neustále náš duševní život v to, co známe jako představování; sympatie, která směřuje na druhou stranu, proměňuje náš duševní život v to, co známe jako vůli k činu, v zachovávání zárodečnosti toho, co bude po smrti duchovou realitou. Zde se dostáváte k reálnému chápání duchově-duševního života: vytváříme zárodek duchově-duševního života z rytmu sympatie a antipatie.

Co tedy odrážíte zpět v antipatii? Odrážíte zpět celý život, který jste prožili, celý svět, který jste prožili před zrozením, popřípadě před početím. To má v podstatě ráz poznání. Za své poznání tedy vlastně vděčíte tomu, že vám do duševního života nakukuje, že vás prozařuje váš život před narozením. A toto poznávání, jež tu bylo v mnohem vyšší míře a jako realita před zrozením nebo početím, je antipatií oslabováno, až se z něho stane obraz. Můžeme tedy říci: Toto poznávání se setkává s antipatií, a tím je oslabováno až na představový obraz.

Jestliže však antipatie dostatečně zesílí, nastane něco docela zvláštního. Nemohli bychom si totiž představovat ani v obyčejném životě po narození, kdybychom to v jistém smyslu přece jenom nečinili toutéž silou, která nám zůstala z doby před zrozením. Představujete-li si dnes něco jako fyzičtí lidé, tedy si nepředstavujete silou, která je ve vás, nýbrž silou z doby před zrozením, která ve vás ještě dodatečně působí. Mohli bychom se snad domnívat, že skončila početím, ale stále ještě působí; a touto silou, která ještě stále do nás prozařuje, si představujeme. To, co ve vás žilo v době před narozením, to máte stále v sobě, jenomže máte v sobě sílu, kterou to odrážíte zpět. Skutečnost vašeho tehdejšího života se setkává s vaší antipatií. Když si teď představujete, tu se každé takové představování setkává s antipatií. A jestliže antipatie dostatečně zesílí, tu vzniká obraz vzpomínkový, paměť, takže paměť není nic jiného než výsledek v nás působící antipatie. Zde máte spojitost mezi antipatií, která ji - sama ještě něčím ryze citovým, která ještě zrcadlí neurčitě, a mezi zrcadlením určitým, zrcadlením oné stále ještě obrazně vykonávané Činnosti vnímání, jak k němu dochází v paměti. Paměť je pouze vystupňovaná antipatie. Nemohli byste mít vzpomínky, kdybyste ke svým představám měli tak velkou sympatii, že byste je „polykali“; máte vzpomínky jen díky tomu, že si jaksi představy ošklivíte, že je odrážíte zpět - a tím je činíte přítomnými. V tom je jejich realita.

Jestliže jste prošli celou touto procedurou, jestliže jste si něco představovali, jestliže jste to pak odrazili nazpět v paměti a konečně ještě zadrželi to, co v tom bylo obrazného, pak vznikne pojem. To je jedna stránka duševní činnosti, antipatie, která souvisí s naším životem před zrozením.

Teď vezměme druhou stránku, stránku volní, to, co je v nás zárodečné, co se rozvine v době po smrti. Vůle v nás žije, protože k ní máme sympatii, protože máme sympatii k tomuto zárodku, který se

vyvine teprve po smrti. Jako se představování zakládá na antipatii, právě tak se chtění zakládá na sympatii. Jestliže tato sympatie dostatečně zesílí - jako zesílila antipatie při představě, která se stala vzpomínkou -, potom vznikne ze sympatie fantazie. Přesně tak jako z antipatie vzniká paměť, vzniká ze sympatie fantazie. A jestliže vaše fantazie dostatečně zesílí, což se v obyčejném životě děje jenom nevědomě, zesílí-li tak, že prostoupí celé vaše lidství až do oblasti smyslů, vzniknou tím vaše obyčejné imaginace, ty, jimiž si představujete vnější věci. Jako pojem vzniká ze vzpomínky, tak z fantazie vzchází ona imaginace, jež poskytuje smyslové zážitky. Ty vznikají z vůle.

Lidé se oddávají velkému omylu, když v psychologii neustále tvrdí: Pozorujeme věci, potom abstrahujeme, a tím dostáváme představu. Tak tomu není. Ze např. křidu vnímáme bílou, to vzešlo tím, že jsme použili vůle, která se přes sympatii a fantazii změnila v imaginaci. Když si naproti tomu utvoříme pojem, pak tento pojem má zcela jiný původ, neboť pojem vzniká ze vzpomínky. Tím jsem vám vylíčil podstatu duševních jevů. Lidskou bytost nepostihnete, jestliže nepostihnete rozdíl mezi sympatickým a antipatickým živlem v člověku. Sympatický a antipatický živel se projevují ve své původní podobě - tak, jak jsem to vylíčil v "Theosofii"- v duševním světě po smrti. Tam vládne nezastřené sympatie a antipatie.

Vylíčil jsem vám duševního člověka. Na fyzické úrovni je spojen s tělesným člověkem; všechno duševní se vyjadřuje, projevuje v těle. Takže na jedné straně se v našem těle projevuje všechno, co se vyjadřuje v antipatii, paměti, pojmu. To se váže na tělesnou organizaci nervů; tím, že se v těle utvářejí nervová seskupení, působí jimi v oblasti těla všechno to, co pochází z doby před zrozením. Duševní život z doby před zrozením působí prostřednictvím antipatie, představy, paměti a pojmu až do lidského těla a vytváří si v něm nervovou soustavu. Takto pochopíme, co to jsou nervy. Rozlišování nervů na „senzitivní“ a „motorické“ nemá smysl -jak už jsem vám to častěji odůvodňoval.

Stejně tak působí vůle, sympatie, fantazie a imaginace v jistém smyslu směrem ven z člověka. To je něco, co musí zůstat v zárodečném stavu, nesmí to nikdy doběhnout do konce, nýbrž musí to při vzniku už zase zanikat. Musí to zůstat zárodkem, zárodek nesmí pokročit ve vývoji příliš daleko; proto to musí už při vzniku zanikat. Zde se dostáváme k něčemu velmi důležitému. Musíte chápat celého člověka: duchově, duševně a tělesně. Neustále se v něm utváří něco, co má tendenci se zduchovnit. Protože to však chceme s velkou, ovšem sobeckou láskou zadržet v těle, nemůže se to nikdy zduchovnit; a tak se to rozplývá v naší tělesnosti. Máme v sobě něco, co je hmotné, co však chce z hmotného stavu neustále přecházet do stavu zduchovělého. Nepřipouštíme, aby se to zduchovnilo; proto to ničíme ve chvíli, kdy se to chce změnit v ducha. Je to krev - opak nervů.

Pravdu má Goethe, když říká, že „krev věru zvláštní šťáva je“. Neboť je to šťáva, která, kdybychom ji mohli odstranit z lidského těla (což v pozemských podmínkách nejde), odstranit tak, že by ještě zůstala krev a nebyla zničena jinými fyzickými činiteli, by se pak vířivě vznesla jako duch. Aby se krev vířivě nevznesla jako duch, abychom ji mohli v sobě podržet tak dlouho, dokud žijeme na zemi, musí být ničena. Proto se u nás ustavičně střídá vytváření krve - ničení krve - vytváření krve - ničení krve a tak dále, vdechováním a vydechováním.

Máme v sobě polární protiklad. Máme v sobě procesy, které probíhají podél krevních drah, jež neustále mají tendenci vyvést naše bytí ven do duchovna. Mluvit o motorických nervech, jak se stalo zvykem, nemá smysl, protože motorické nervy by pak byly totožné s krevními drahami. V protikladu ke krvi jsou všechny nervy uzpůsobeny tak, že stále odumírají, že se stále zhmotňují. Co existuje podél nervových drah, je vlastně vyloučená hmota. Krev se chce neustále zduchovňovat, nerv zhmotňovat; v tom spočívá jejich polární protikladnost.

Tyto základní principy budeme sledovat dále v pozdějších přednáškách. Uvidíme, jak jejich sledování nám opravdu může dát to, co nám poslouží při hygienickém utváření vyučování, abychom dítě vychovávali k duševnímu a tělesnému zdraví, a ne k duchovnímu a duševnímu úpadku. Proto se dítěti ve výchově tolik ubližuje, že se tak mnoho věcí nepoznává. Byť fyziologie sebevíc věří, že pochytila něco ze skutečnosti, mluví-li o senzitivních a motorických nervech, přece tím pěstuje jenom hru se slovy. Mluví se o motorických nervech, protože je pravda, že člověk nemůže chodit, jsou-li jisté

nervy poškozeny, např. ty, které směřují do nohou. Říká se, že nemůže chodit, protože má ochromené „motorické“ nervy, které pohybují nohama. Ve skutečnosti je tomu tak, že v takovém případě nemůžeme chodit, protože nemůžeme vlastní nohy vnímat. Toto naše století muselo nutně zabřednout do spousty omylů, abychom měli možnost se z nich zase vymanit a prožít tak něco z lidské samostatnosti.

Už to, co jsem vám teď tady nastínil, vám snad naznačí, že lidská bytost se dá pochopit pouze v souvislosti s kosmem. Neboť kdykoli si představujeme, máme v sobě kosmos. Byli jsme v kosmu, než jsme se narodili, a naše tehdejší prožívání se v nás nyní zrcadlí. A zase budeme v kosmu, až projdeme branou smrti. A náš budoucí život je vyjádřen jako zárodek v tom, co působí v naší vůli. Co v nás působí nevědomě, to působí velmi vědomě pro vyšší poznávání v kosmu.

Máme ovšem i přímo v tělesné podobě trojí výraz této sympatie a antipatie. Máme jakási tři ohniska, kde do sebe zasahují sympatie a antipatie. Především máme takové ohnisko v hlavě, kde vzájemným působením krve a nervů vzniká paměť. Všude, kde je nervová činnost přerušována, všude, kde se vyskytuje něco jako skok, tam je ohnisko, kde do sebe zasahují sympatie a antipatie. Další takový skok se vyskytuje v míše, když např. jeden nerv vede do zadního výběžku míchy a jiný nerv vychází z předního výběžku. Potom je podobný skok v nervových uzlinách, uložených v sympatických nervech. Nejsme vůbec bytosti tak nekomplikované, jak by se snad zdálo. Na třech místech našeho organismu, v hlavě, v hrudi a v břiše, mohou do sebe zasahovat sympatie a antipatie, protože tam jsou hranice, kde se setkávají. S vnímáním a chtěním tomu není tak, že by se něco převádělo od senzitivního nervu k nervu motorickému, nýbrž přímý proud přeskakuje z jednoho nervu na druhý, a tím v nás - v mozku a v míše - dochází k dotyku s duševností. Na těchto místech, kde jsou nervy přerušeny, jsme svou sympatií a antipatií zapojeni do tělesnosti; a pak jsme opět zapojeni tam, kde se v sympatickém nervstvu vyvíjejí nervové uzliny.

Svým prožíváním jsme zapojeni do kosmu. Právě tak jako vyvíjíme činnosti, které je možné sledovat dále v kosmu, tak zase kosmos neustále vyvíjí činnosti vůči nám, neboť neustále vyvíjí činnost antipatie a sympatie. Pozorujeme-li sebe jako lidé, jsme zase sami výsledkem sympatií a antipatií kosmu. Vyvíjíme antipatii ze sebe: kosmos vyvíjí antipatii vůči nám. Vyvíjíme sympatii: kosmos vyvíjí sympatii vůči nám.

Jako lidé, tak jak se jevíme navenek, členíme se zřetelně na systém hlavy, systém hrudi a systém břišní s končetinami. Prosím vás ovšem, abyste měli na paměti, že toto rozdělení na rozčleněné systémy se dá velmi snadno napadnout, protože lidé, když dnes uvažují o nějakém systému, chtějí mít jednotlivé články hezky vedle sebe. Řekneme-li tedy, že u člověka rozlišujeme systém hlavy, systém hrudi a systém břišní s končetinami, pak podle běžného způsobu uvažování musí mít každý systém přísnou hranici. Lidé chtějí vést hraniční čáry, když rozdělují, a to nelze, mluví-li se o realitách. V hlavě jsme převážně hlavou, ale hlavou je celý člověk; jenže to ostatní není převážně hlavou. Neboť jako máme v hlavě základní smyslové orgány, tak máme po celém těle rozprostřený např. smysl hmatový a tepelný; když vnímáme teplo, jsme tedy celí hlavou. Pouze v hlavě jsme převážně hlavou, jinak jsme "mimo jiné i" hlavou. Jednotlivé části tedy přecházejí jedna do druhé; nemáme to s členěním tak pohodlné, jak by to chtěli mít puntičkáři. Hlava tedy pokračuje: je jenom obzvlášť vyvinutá v hlavě. Právě tak je tomu s hrudí. Hrudí je vlastní hrud, ale jen převážně, protože zase je hrudí celý člověk. Tedy i hlava je trochu hrudí a také břicho s údy. Stejně tak je tomu s břichem. Že hlava je břichem, toho si všimli někteří fyziologové: Neboť ono velmi jemné utváření nervového systému hlavy bychom vlastně nenašli v tom, co je v mozku naší pýchou, v zevní mozkové kůře, nýbrž pod ní. Ano, podivuhodnější stavba je uvnitř; zevní mozková kůra je už jakýmsi produktem zpětného vývoje. V mozkové kůře máme spíše už systém výživy, takže člověk, kdybychom to tak chtěli vyjádřit přirovnáním, si vůbec nemusí obzvlášť zakládat na své mozkové kůře; v této kůře se komplikovanější mozek zjednodušil do převážně vyživujícího mozku. Mozkovou kůru máme k tomu, aby nervy, které souvisí s poznáváním, byly řádně zaopatřovány potravou. A že máme mozek, jenž je lepší, jenž převyšuje mozek zvířecí, to je jenom tím, že své mozkové nervy lépe vyživujeme. Jedině proto máme

možnost rozvíjet vyšší poznávání, že své mozkové nervy vyživujeme lépe než zvířata. Avšak s vlastním poznáváním nemá mozek a nervový systém vůbec nic společného; mozek je pouze výrazem poznávání ve fyzickém organismu.

Mohli bychom položit otázku, proč je v nás protiklad mezi systémem hlavy (střední systém zatím pomineme) a polárním systémem končetin se systémem břicha? Máme ho proto, že systém hlavy je v určité chvíli „vydechován“ kosmem. Lidská hlava se vytváří díky antipatii kosmu. Když si kosmos „oškliví“ to, co člověk v sobě nese, tak silně, že to ze sebe vyloučí, pak vzniká tento jeho obraz. V hlavě člověk skutečně nese v sobě obraz kosmu. Dokulata zformovaná lidská hlava je takovým obrazem. Antipatií kosmu dochází k tomu, že kosmos vytváří takový obraz vně sebe: to je naše hlava. Své hlavy můžeme používat jako orgánů své svobody proto, že kosmos tuto hlavu nejprve ze sebe vyloučil. Nedíváme se na hlavu správně, představujeme-li si ji ve stejném smyslu intenzivně začleněnou do kosmu jako systém končetin, k němuž přece patří i sexuální sféra. Soustava končetin v nás je začleněna do kosmu a kosmos ji přitahuje, má k ní sympatii, jako vůči hlavě má antipatii. V hlavě se setkává naše antipatie s antipatií kosmu, obě se tam srážejí. Zde, ve vzájemném srážení našich antipatií s antipatiemi kosmu, vznikají naše vjemy. Všechn vnitřní život, jenž vzniká na druhém pólu člověka, pochází z láskyplného sympatického objetí soustavy končetin v nás kosmem.

Tak se v tělesné postavě vyjadřuje to, jak je člověk i duševně utvářen z kosmu a co při svém odloučení od kosmu z něho zase přijímá. Na základě takových myšlenek porozumíte lépe tomu, že je velký rozdíl mezi vznikem a rozvojem vůle a vznikem a rozvojem představ. Působíte-li převážně na rozvoj představ, působíte-li na rozvoj představ jednostranně, odkazujete vlastně celého člověka zpět na jeho prožitky před zrozením. A uškodíte mu, budete-li ho vychovávat racionalisticky, protože tím jeho vůli zaprahujete do něčeho, co již absolvovala, do dějů před zrozením. Nesmíte míchat příliš mnoho abstraktních pojmů do toho, s čím chcete při výchově dítě seznámit. Musíte do toho zapracovávat převážně obrazy. Proč? To můžete vyčíst z naší tabulky. Obrazy jsou imaginace, procházejí fantazií a sympatií. Pojmy, abstraktní pojmy, jsou abstrakce, procházejí vzpomínkou a antipatií; přicházejí ze života před zrozením. Používáte-li tedy u dítěte mnoho abstrakcí, napomáháte tomu, aby muselo obzvlášť intenzivně rozvíjet proces vzniku kysličníku uhličitého v krvi, proces tvrdnutí těla, odumírání. Podáváte-li dítěti co nejvíce imaginací, vzděláváte-li je tak, že k němu mluvíte v obrazech, tu do něho vkládáte zárodek neustálého uchovávání kyslíku, neustálého vznikání a vývoje, neboť je odkazujete na budoucnost, na dobu po smrti.

Když vychováváme, obnovujeme - tak by se to dalo říci - činnosti, do nichž byl člověk zasazen před narozením. Přiznejme si dnes: představování je obrazná činnost, která pochází z toho, co jsme prožívali před narozením nebo početím. Tehdy s námi jednaly duchové mocnosti tak, že do nás byla vložena činnost vytvářející obrazy, která v nás ještě v dozvuku působí po narození. Když dětem předáváme nové, živé, podněcující obrazy, začínáme se ve výchově opět ujímat této kosmické činnosti. Vkládáme do nich obrazy, které se mohou stát zárodky, protože je vkládáme do činnosti, která se odehrává v těle. Osvojíme-li si jako pedagogové schopnost působit v obrazech, musíme mít stále pocit: Působíš na celého člověka; celý člověk rezonuje, působíš-li na dítě v obrazech. Přijmout do vlastního citu vědomí, že ve výchově pokračujeme v nadsmyslové činnosti z doby před zrozením, dává celé výchově potřebné posvěcení; bez takového posvěcení nelze vůbec vychovávat.

Osvojili jsme si tedy dvě soustavy pojmů: poznávání, antipatie, vzpomínka, pojem - vůle, sympatie, fantazie, imaginace; dvě soustavy, které nám pak při speciálním použití budou moci sloužit ve všem, co budeme muset prakticky konat v pedagogické činnosti. O tom pak zítra.